

Оксана Семенюк

Прикарпатський університет імені Василя Стефаника

Аксіологічна семантика речень з емоційно-статальним предикативом та інфінітивом

Одним із можливих аспектів семантичного аналізу речень з інфінітивом і предикативом емоційного стану (далі вживатиметься скорочення ЕС – емоційний стан) є дослідження взаємодії емоційно-статального та оцінного компонентів у їхньому значенні.

У лінгвістичній літературі традиційним став поділ предикативів на оцінні та статальні (серед них – емоційно-статальні) предикативи¹. Розмежування аксіологічних та емоційно-статальних предикативів переносять і в сферу речення, використовуючи значення предикатива як основний критерій у семантичній і структурній класифікації інфінітивних речень. Речення, що містять аксіологічні предикативи (*Гуляти корисно; Обманювати підло*), традиційно кваліфікуються як оцінні, а речення із предикативами ЕС (*Кататися весело*) – як такі, що мають семантику синхронізованого з дією ЕС². Крім традиційного підходу до визначення семантики речень із предикативом ЕС та інфінітивом, існує ще й інший підхід, представники якого вважають, що значення даних речень включає в себе емоційно-статальний і аксіологічний компоненти³.

На наш погляд, аксіологічний компонент є невід’ємною складовою семантики речень з інфінітивом та предикативом ЕС. Існування оцінного значення витікає зі значення самого предикатива, що містить сему оцінки і виконує функцію аксіологічного предиката⁴. Тому речення, предикат яких репрезентований предикативом ЕС, мають оцінне значення, що взаємодіє зі значенням ЕС.

У реченнях із предикативом ЕС та інфінітивом представлені: 1) емоційні оцінки, що базуються на чуттєвому (психічному) досвіді і безпосередньо

витікають з того відчуття, яке переживає людина; 2) інтелектуальні оцінки; 3) етичні оцінки⁵. Об'єктом дослідження даної статті є речення із семантикою емоційної оцінки. Розглядається співвідношення емоційно-статального й емоційно-оцінного компонентів у їхній семантиці, дається семантична характеристика речень, в яких переважає значення ЕС, і речень з доміантним емоційно-оцінним значенням.

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що в реченнях із предикативом ЕС та інфінітивом семантика ЕС може домінувати над семантикою емоційної оцінки або, навпаки, відходити на задній план. Значення емоційного стану домінує над оцінним значенням, якщо у реченні міститься конкретна інформація, яка співвідноситься із психічним досвідом певної особи (осіб). У цьому випадку йдеться про окрему макроситуацію ЕС, який супроводжує дію, наприклад: *Смутно було дивитись Шрамові на тії признаки пожежі* (П. Куліш). Аксіологічне значення переважає у тому випадку, якщо речення із предикативом ЕС та інфінітивом виражає узагальнену інформацію, базується на універсальному досвіді, що належить соціуму. Репрезентована у такому реченні позамова ситуація абстрагована від конкретного часу і місця, має узагальнений характер, наприклад: *Приємно встановлювати закони і дуже прикро їм підлягати* (В. Підмогильний).

У реченнях, які представляють конкретну, локалізовану в часі і просторі ситуацію каузованого ЕС, аксіологічними об'єктами є: 1) ЕС; 2) ситуація-причина ЕС. При цьому у названих реченнях існує ієрархія оцінок: оцінка ЕС є первинною, оцінка антецедента, позначеного інфінітивом і його актантами, – вторинною, оскільки вона залежить від того, позитивні чи негативні переживання зумовлює причина, що, власне, і служить мотивом оцінки. Оцінки збігаються за знаком, бо те, що зумовлює позитивні відчуття людини, сприймається нею як добре, а те, що викликає негативні емоції, – як погане. Взята поза причиново-наслідковим зв'язком з ЕС позначена інфінітивом ситуація виходить зі сфери оцінювання, тобто є нейтральною з погляду

аксіології: “у багатьох, а можливо, й у більшості випадків ці причини [причини ЕС – *О.С.*] самі по собі не займають місця у ціннісній картині світу, це нейтральні події, які одержують оцінний знак лише в даній ситуації [ситуації виникнення ЕС]”⁶.

Звернемося до конкретного прикладу: *Так боляче дивитись було: шкура та кістки чоловік, голодний, обірваний; дітки позамучувані, позаплакувані, таке бідне, нещасне* (А. Тесленко). У наведеному реченні інформація про ЕС суб’єкта супроводжується оцінкою. ЕС має знак “–”: психічні переживання, окреслені предикативом *боляче*, у загальноприйнятому розумінні розцінюються як душевний дискомфорт, неприємні чи навіть болісні відчуття. Відповідно дія, що стимулює негативний ЕС (*дивитись*), теж оцінюється негативно.

Суб’єктом вторинної оцінки (тобто оцінки причини) у реченнях з інфінітивом і предикативом ЕС є, насамперед, суб’єкт стану. Характер його відчуттів служить вихідним пунктом оцінювання, і тому оцінка, що визначається переживаннями самого суб’єкта, переважає над уявленнями про добре й погане, які існують у соціумі. Наприклад, у реченні *Йому так приємно було дивитися на замучених, заплаканих дітей* візуальне сприймання важкої у загальноприйнятому розумінні картини стимулює в суб’єкта позитивні емоції і тому оцінюється позитивно, тоді як з позицій соціуму (так званої “загальної думки”) і ситуація сприймання, і особа, що отримує задоволення від цієї ситуації, оцінюються негативно, пор.: *Це страшно (низько, гідко, ...) – одержувати задоволення від споглядання чужих страждань*.

Актуалізація аксіологічної семантики у реченнях з інфінітивом і предикативом ЕС, на наш погляд, базується на існуючій у позамовному світі спільності емоційних реакцій на ті чи інші стимули. Якщо певна дія у невизначеній множині конкретних ситуацій викликає один і той же ЕС у різних суб’єктів (наприклад: *Мені було боляче бачити сльози близької*

людини), виникають підстави для її узагальненої сенсорної оцінки: *Бачити сльози близької людини – боляче.*

Суб'єкт емоційної оцінки абстрактної, неактуалізованої дії має не індивідуальний, а узагальнений характер: це не окрема особа, що мотивує оцінку власними переживаннями та емоціями, а так звана загальна думка. Якщо ситуація певної дії чи процесу має здатність порушувати душевну рівновагу, викликати негативний ЕС, то з погляду загалу, соціуму вона оцінюється як неприємна, болісна тощо, тобто як погана, і навпаки – приємні, сприятливі для виникнення позитивного ЕС дії оцінюються як позитивні.

У реченнях з домінантною аксіологічною семантикою інфінітив є обов'язковим компонентом. Облігаторність інфінітива зумовлена його функцією у структурі оцінки: він позначає аксіологічний об'єкт, а, як відомо, будь-яке оцінне судження передбачає предмет чи явище, що оцінюється, тобто об'єкт оцінки, без якого вона втрачає смисл.

Перевага емоційно-статального чи оцінного компонента у семантиці аналізованих речень, що базується на опозиції конкретність / узагальненість представленої у реченні ситуації, визначається на основі певних ознак. Наявність особового імені на позначення суб'єкта стану у реченнях із предикативом ЕС та інфінітивом можна вважати формальним показником домінантного значення ЕС. Однак відсутність вербально вираженого суб'єкта не обов'язково вказує на домінування аксіологічної семантики, оскільки вона може бути наслідком неповної реалізації структурної схеми, наприклад: *Страшно Настку кинути* (О. Кобилянська) ← *Мені страшно Настку кинути*. Тому при класифікації таких речень необхідно враховувати й інші чинники, як-от: темпоральну семантику речення; наявність у ньому різноманітних конкретизаторів (власних назв, загальних назв осіб з конкретною референцією, співвідносних з ними займенників тощо); здатність репрезентованої інфінітивом ситуації викликати стандартну психічну

реакцію у різних осіб, з одного боку, і стандартність, типовість відображеної у реченні психічної реакції, з іншого боку; контекст.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що для речень із предикативом ЕС та інфінітивом властива взаємодія емоційно-статального та аксіологічного значень, причому кожен із цих семантичних компонентів за певних умов може актуалізуватись. Речення з домінантним значенням ЕС мають конкретний характер, організовані інфінітивом елементарні предикативні одиниці у їхньому складі репрезентують насамперед причину ЕС, а позначення об'єкта емоційної оцінки для них є вторинною функцією. Речення, в яких переважає семантика емоційної оцінки, мають узуальний характер, ґрунтуються на універсальному психічному досвіді. Причиново-наслідкові відношення між складовими цих речень втрачають свою актуальність, позначена інфінітивом та його актантами ситуація виступає об'єктом узагальненої емоційної оцінки.

¹Див.: Воинова Е.И. Дателный падеж при предикативных словах на –о и инфинитиве // Вестник Ленинградского университета. – 1965. – №2. – С. 151-158; Золотова Г.А. О категории оценки в русском языке // Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 1982. – С. 274-281; ²Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М., 1998; Золотова Г.А. О синтаксической природе современного русского инфинитива // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1979. – №5. – С. 43-51; Ли В.С. Семантическая структура предложений с предикативами на –о в современном русском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алма-Ата, 1981; Воинова Е.И. Знач. праця; ³Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М., 1988. – С. 70, 192; Галкина-Федорук Е.М. Безличные предложения с безлично-предикативными словами на –о // Учёные записки Московского университета. – Вып. 128. – М., 1948. – С. 70-85; ⁴Рискаль Н.М. Системні відношення слів категорії стану в сучасній російській мові: Автореф. ... дис. канд. філол. наук. – К., 1993. – С. 7, 11; Кендюшенко А.Г. Про семантичну структуру речень з предикативними прислівниками // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 50-54; ⁵Про класифікацію оцінок див.: Арутюнова Н.Д. Знач. праця. – С. 75-76; ⁶Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Изд. 2-е, доп. – М., 2002. – С. 232.